

CAVELLOVA REVÍZIA NESKORÉHO WITTGENSTEINA

VINCENT KEKELI, Katedra filozofie, FF MU, Brno a Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK, Bratislava

KEKELI, V.: Cavell's Revision of Later Wittgenstein
FILOZOFIA 66, 2011, No 5, p. 463

The paper discusses the philosophical vision of language of the American philosopher S. Cavell (1926). This vision is based on Wittgenstein's idea of „forms of life“. Human speech and activity, sanity and community all rest upon nothing more and nothing less than these forms. By learning the words we initiate the beginners into the relevant forms of life held in language and gathered around the objects and persons of our world. According to Cavell the procedures of the philosophy of ordinary language lead to real self-knowledge.

Keywords: Ordinary language philosophy – Language games – Learning words – Forms of life – Self-knowledge

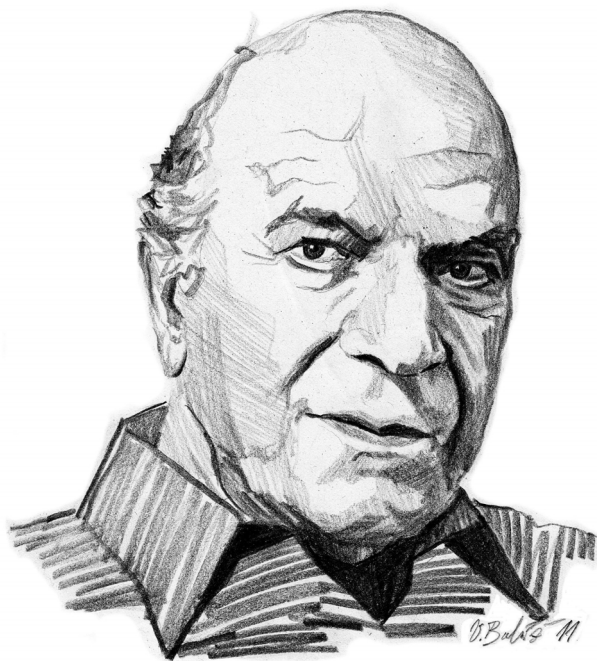
Úvod. Postoje a postupy filozofov prirodzeného jazyka boli zástancami tradičnej analytickej filozofie posudzované ako povrchné a intuitívne [4]. Logický pozitivizmus zo svojej perspektívy konečného arbitra pravého poznania považoval etické, estetické, metafyzické, sociálne a náboženské otázky kontinentálnej filozofie za bezcenné a bezobsažné pseudoproblémy. Status platnosti začali vo filozofii diktovať kritériá vedy.

Aké motívy sa skrývajú za tendenciami uplatňovania vedeckých kritérií vo filozofii? Akú humánnu hodnotu má vedecká racionalita? Čo tým spoločnosť a jedinec získavajú a o čo v modernom svete prichádzajú? Jedným z hlavných apelov filozofie Stanleyho Cavella je apel na návrat ku každodennosti v procese re-humanizácie samotnej filozofie.

V tejto štúdii priblížime Cavellovu interpretáciu Wittgensteinových pojmov jazykových hier a životných foriem (v procese osvojovania reči), ktorými sa obidvaja snažia presiahnuť úzkoprsosť traktátovskej vízie jazyka.

Cavellova revízia neskorého Wittgensteina. S. Cavell v eseji *Použitelnosť neskorého Wittgensteinovej filozofie* z roku 1962 zhrnul svoje chápanie povahy jazyka Wittgensteinových *Filozofických skúmaní* prostredníctvom kritiky postojov D. Pola ([1], 44 – 73). Zameriame sa na otázky normatívnosti a pravidiel jazyka. Pole tvrdí, že jazyk chápe Wittgenstein v *Skúmaniach* ako „komplexný súbor procedúr formálnych pravidiel, kde normatívne pojmy správnosti, hodnoty a pravdivosti sú relevantné pre existujúce štandardy“ ([1], 47). A ďalej: „Správnosť a nesprávnosť používania jazyka je určovaná pravidlami, ktoré formujú kompletný systém jazyka v tom zmysle, že pre každý ‚pohyb‘ vnútri jazyka je jednoznačné, či pravidlo aplikujeme alebo nie. Tam, kde pravidlo aplikujeme, je jasné či bolo nasledované alebo nedodržané“ ([1], 48). Polov opis pravidiel sa Cavellovi javí

ako dostatočný na určenie normatívnosti v *konštruovanom* jazyku. Takýto pohľad však považuje za neadekvátny v prípade prirodzeného jazyka. Podľa Cavella „nielenže je nesprávny, ale prehliada fakt Wittgensteinovej trvalej kritiky takéhoto chápania povahy jazyka“ ([3], 20). Cavell zastáva stanovisko, že u neskorého Wittgensteina „prirodzený jazyk nezávisí od striktno danej štruktúry a konceptu pravidiel. A čo je dôležité, absencia takejto štruktúry ani nenaruša jeho fungovanie“ ([1], 48). Neskorý Wittgensteinov koncept gramatiky sa snaží opustiť vnímanie jazyka ako kalkulu zafixovaných pravidiel.

Stanley Cavell

Jedným z kľúčových pojmov nového chápania jazyka sa u Wittgensteina stáva koncepcia jazykových hier a životných foriem. Podľa Cavella analógia s hrami nám obzvlášť jasne ukazuje, že jazykové hry, nie sú „všade ohraničené pravidlami“ ([1], 49). Skôr ich charakterizuje spontánnosť používania rôznych kontextov a jazykových hier, a preto jazyk v jeho prirodzenom prostredí nie je riadený striktným matematickým kalkulom. Nemáme súbor charakteristík, ktoré by zdieľali všetky hry. „Jazykové hry nemajú esenciu“ ([1], 50). Základná črta Cavellovho prístupu k jazyku spočíva v odklone od snáh logickej formalizácie jazyka. Prirodzený jazyk filozofickým skúmaniam vyhovuje, to znamená, že pre filozofovanie nemusíme vytvárať umelé jazyky. Jazyk

sa v jeho prirodzenom prostredí, ktorým je bežná každodennosť, používa v nespočetnom množstve premenlivých situácií a kontextov. Prirodzený jazyk je „vyžívaný“ bohatou škálou *životných foriem*. Používanie prirodzeného jazyka je tak podľa Cavella „záležitosťou zdieľania spoločných záujmov, pocitov a spôsobov reagovania: zdieľanie zmyslu pre humor, napomenutie, prepáčenie, ospravedlnenie, uisťovanie, apelovanie, demonštrovanie atď. – celý tento vír jazykového organizmu, ktorý Wittgenstein nazval *životnými formami*“ ([1], 52). Práve tieto aspekty sú podľa Cavella určujúce u neskorého Wittgensteina –

už to nie sú pravidlá formálnej logiky. Cavell zakladá svoju interpretáciu na Wittgensteinovom výroku: „Keď som vyčerpал zdôvodnenia, dosiahol som dna a môj rýľ sa ohol. Potom mám sklon povedať: ‚jednoducho konám takto‘ ([5], § 217). Teda: ‚To čo treba prijať, čo je dané, sú – dalo by sa povedať – formy života‘ ([5], § 269).

Životné formy nie sú vopred definitívne určené katalógom pohybov v jazykových hrách. „Čo znamená ‚učiť sa pravidlo‘? – *Toto*. Čo znamená ‚urobiť chybu pri jeho používaní‘? – *Toto*. A to, načo sa tu ukazuje, je niečo neurčité“ ([6], § 28). Takto potom pevne stanovené a vopred formalizované pravidlá v každodennom používaní prirodzeného jazyka „nezasahujú do vzťahu medzi súdmi a svetom, v ktorom sú mienené“ ([3], 21). Cavell dospieva k presvedčeniu, že „slová sa učíme a vyučujeme v istých kontextoch a potom sa od nás očakáva, a my očakávame od ostatných, projektovanie týchto slov do ďalších kontextov ([1], 52). Táto činnosť však nie je formovaná univerzálnymi a raz a navždy platnými normami či pravidlami. Prirodzený jazyk by sme mali chápať ako živý organizmus rečových i mimojazykových aktov, ako prúd jazykových transakcií v stále sa meniacich životných formách jazykových živočíchov. Takýmito transakciami sú napríklad prosba, tvrdenie, vyzývanie, posmeľovanie, sľubovanie, komentovanie, presvedčovanie, podozrievanie, uisťovanie, ironizovanie atď. Úlohou filozofie prirodzeného jazyka je pozorovať rozmanitosť tohto víru a ozrejmovvať jeho dynamiku v každodennosti. Aj týmto spôsobom možno jazyk „uzdravovať“, nie ho formalizovať logizmami.

Ako sa učíme používať slová. V tejto časti sa pokúsím predstaviť Cavellovo chápanie procesu učenia sa slovám. Cavell v ďalšej eseji o Wittgensteinovej vízii jazyka ([2], 168 – 190) dotahuje jeho úvahy a náčrty a evokuje svojimi reflexiami nové pohľady na proces osvojovania reči. Cavell navrhuje, aby sme skôr, než si položíme otázky „Ako slovo zastupuje význam objektu, ktorý pomenúva?; Čo učíme deti alebo čo im hovoríme, keď ukážeme na tekvicu a povieme, ‚tekvica‘?; Učíme ich, čo tekvicou je, alebo čo slovo ‚tekvica‘ znamená?“ ([2], 169 – 171), „prehodnotili fakt, že medzi učením sa slov a osobným rastom [maturation] nie je jasný rozdiel“ ([2], 171). Podľa Wittgensteina aj Cavella dieťa nedospieva k poznaniu bezprostredne. U dieťaťa, ktoré sa jazyk ešte len učí, je proces učenia nejednoznačný. Cavell nás upozorňuje, aby sme tento aspekt prehodnotili a porovnali s §31 Wittgensteinových *Skúmaní*, v ktorom Wittgenstein podotýka: „Na pomenovanie sa zmysluplne spytuje len ten, kto si už s ním vie niečo počať“ ([6], §31 – 37). Ak chceme získať informáciu (význam slova), musíme vedieť, na čo sa máme spýtať. To znamená, že dieťa neuchopuje bezprostredne ani význam slova, ani to, čo vec je. „Nemôžeme povedať dieťaťu, čo slovo znamená, keď sa dieťa ešte len musí učiť, čo je ‚pýtanie sa na význam‘. Podobne nemôžeme požičať hrkálku dieťaťu, ktoré sa ešte len učí, čo znamená (jazyková hra) ‚požičať si niečo‘“ ([2], 170 – 171). Samozrejme, že dieťaťu môžeme dať vec, a potom si ju vziať späť, ale ak nám ide o to, či ono samo už vie alebo rozumie tomu, čo sa deje, musí už ovládať jazykovú hru „požičania“. To znamená, že musí byť zasvätené do kontextu rozumenia požičania niečoho. A tento akt zahŕňa mimojazykové životné formy, akými sú zodpovednosť, čestnosť, prípadne aj časovú trvácnosť.

„Čo teda rozprávame dieťaťu, ktoré sa od nás (bezprostredne) nedozvie ani to, (neporozumie tomu), čo slovo znamená, ani to, čo slovo je? Ako sa učenie vlastne začína“ ([2], 171)? Cavell uvádza osobnú skúsenosť s procesom učenia u svojej dcéry. Kladie si otázku: Čo znamená povedať: „Pozná slovo mačiatko“? Čo znamená povedať ‚naučila sa ho‘? Jedného dňa, keď poviem slovo ‚mačiatko‘ a ukážem naň, zopakuje slovo a ukáže na mačku. Ako tu máme chápať ‚zopakovanie tohto slova‘ a ‚poukázanie‘“ ([2], 171)? Zatiaľ vieme len to, že vydala zvuk, ktorý Cavell vyslovil, a ukázala na to, na čo ukazoval on. Cavell hovorí: „Vytvorila zvuk (šlo o imitáciu?), ktorý som akceptoval a reagoval naň (úsmevom, objatím, slovami povzbudenia atď.)“ ([2], 172). Úplne na začiatku teda akoby išlo o tréning, „prezvučenie“ istej kombinácie hlások. Jedného dňa o pár týždňov neskôr sa jeho dcéra usmiala na kúsok kožušiny, pohľadila ho a povedala „mačiatko“. Ešte nevedela, čo v skutočnosti „mačiatkom“ je. Alebo ním mohla mieniť to, čo Cavell mienil „kožušinou“. Alebo niečo, čo on mienil „mäkkým“ či možno „prijemným na dotyk“. Už tieto prvé jazykové hry môžeme vnímať ako vstupnú bránu do reči a samotného rozumenia, teda do životných foriem, ktoré sa spolu s tréningom jazykových hier rozvíjajú životnou skúsenosťou. To, čo je v našom svete „mačkou“, v jej svete ešte neexistuje, ešte nenadobudla životnú formu, ktorá by jej poskytla naše ponímanie pojmu mačky v pestrých jazykových a skúsenostných kontextoch. „Presne tak, ako v jej svete ešte dlho nebudú existovať napríklad pojmy mesta a starostu ani ich chápanie“ ([2], 172). Až časom si osvojí ďalšie kontexty jazykových hier, prostredníctvom ktorých sa bude učiť zdieľať životné formy: správania v meste alebo pri voľbách starostu. Osvojovanie reči je tak prepojené s naším správaním a konaním. Pravdepodobne by každý uznal, že Cavellova dcéra „zatiaľ nevie použiť slovo mačka tak, ako ho vieme použiť my, a že ešte nevie všetko to, čo o mačkách vieme my. Ale v momente, keď povie „Mačiatko je milé“ a prejavuje vhodné správanie, sa už naučila meno daného objektu a naučila sa ho aj pomenovať. Rozdiely medzi jej a našim používaním slova mačka sú však ešte zjavné“ ([2], 173).

V našom súčasnom svete sme podľa Cavella stratili kontakt so životnými formami, ktoré by sme mohli aplikovať na pojmy Boha, lásky, zodpovednosti alebo krásy. „Prestali sme ovládať alebo sme zabudli či skreslili životné formy, ktoré by mohli predstavovať chápanie výrokov ako ‚Boh existuje‘ alebo ‚Boh je mŕtvy‘ alebo ‚Milujem ťa‘“ ([2], 172 – 173). Niekedy si z ničoho nič spomenieme na svet svojich predošlých detských presvedčení a asociácií. Ako bude vyzerat’ deň, keď si niekto z nás „uvedomí, čomu veril a ako vnímal lásku, dôveru a autoritu, keď bol malý?“ ([2], 177). Ako sa dospievaním zmenia kontúry zdieľaných životných foriem adekvátneho správania a po/rozumenia? Čím sa odlišuje detská životná forma chápania lásky od dospeljej formy? Ktorá z nich je pravdivejšia či reálnejšia? Koho v tomto prípade môžeme určiť za arbitra pri rozhodovaní o odpovedi na otázku Ktorý svet je pravdivejší či skutočnejší?

Učíme sa jazykovým hrám/transakciám, a tým sme od detstva zasväcovaní do istých etablovaných životných foriem (zdieľaného po/rozumenia). Jazyk je vstupnou bránou a súčasne ľudským domovom jazykových živočíchov. Od detstva prostredníctvom jazykových hier vychovávame deti k adekvátnemu správaniu a reagovaniu v rámci limitov zdieľanej kultúrnej „rationality“ istých komunít, fungujúcich v rámci istých hodnôt. Ná-

cvikom jazykových hier ich zasväcujeme do životných foriem zdieľaného ľudského správania a rozumenia. Preto transformáciou jazykových hier cez životné formy, či skôr v ich rámci, ukazujeme, kto sme ako jazykové bytosti.

Používanie jazykových hier nie je podložené nijakým univerzálnym a večným poriadkom pravidiel. Živý prirodzený jazyk podlieha fenoménu samotného života, teda zmene a vývinu. Za zrozumiteľné a zmysluplné používanie bežného jazyka preberá každý rečník zodpovednosť v rámci istej komunity. Ak podľa Cavella prezentujeme dieťaťu jazykovú hru „Milujem svoju milú“, dieťa sa učí významu slova „láska“ a tomu čo „láska“ je ([2], 177). Keď fenomén lásky nasýtíme (naším správaním a konaním) životnými formami hľadania a nachádzania, význam slova láska zahrnie u dieťaťa aj aspekt hľadania. Keď povieme „Obleč si sveter“, dieťa sa učí, čo je príkaz a čo je autorita. „Keď povieme ‚Vezmem ťa zajtra, sľubujem‘, dieťaťu sa začne učiť, čo je časové trvanie a čo je dôvera, a podľa nášho ďalšieho správania si začne osvojovať hodnotu dôvery“ ([2], 177).

Životná skúsenosť je živým prúdom (W. James), v ktorom sme (mali by sme byť) vystavení neustálemu prehodnocovaniu našich konceptov (ako nás nabáda už F. Nietzsche), v ktorom hľadáme a tvoríme nové životné formy. Životné formy, akými si každý z nás tvorí svoju životnú mozaiku, „to je súčasť toho, kým je“ ([2], 177). Filozofia ako výchovný element danej kultúry by tak mala byť živou súčasťou „sebapoznania“.

Čo je teda učenie? Cavell svoje stanoviská zhŕňa takto: „Keď sa učíme jazyk, neučíme sa len to, čo sú veci, ale aj to, čo sú mená; nielen to, čo je formou výrazu vyjadrenia priania, ale aj čo je vyjadrením priania; nielen slovo ‚otec‘, ale súčasne aj kto je otcom; nielen slovo ‚láska‘, ale aj to, čo ňou je“ ([2], 177). Učenie je tak procesom uchopenia mien a ich významov v kontextoch a ich použitím prostredníctvom životnej skúsenosti ([1], 9 – 20). V procese „osvojovania si reči sa neučíme len vyslovovaniu zvukov a ich gramatickým pokynom, ale aj ‚životným formám‘, ktoré vytvárajú zvukmi slová, akými sú napríklad pomenovanie, zvolanie, názor, vyjadrenie sľubu alebo náklonnosti, naznačenie voľby alebo averzie atď.“ ([2], 177 – 178). Podľa Cavella teda v procese učenia ide o postupné „zasväcovanie (začiatočníkov) do relevantných životných foriem zakotvených v jazyku a zhromaždených okolo objektov a osôb nášho sveta“ ([2], 178). Našimi jazykovými hrami súčasne pestujeme životné formy. Každý „člen spoločného sveta“ teda nesie ako osobitý nositeľ rečových aktov vlastnú zodpovednosť za zrozumiteľnosť svojich mienení v danej komunite. Preto je podľa Cavella pojem „osvojovania reči“ postavený na zdieľanej akceptácii kontextov jazykových hier v rámci istej spoločnosti a jej životných foriem. Zrozumiteľné používanie jazyka závisí od adekvátneho „zasväcovania jazykových bytostí do životných foriem, ktoré týmto slovám dávajú pointu a tvar, aké majú v našich životoch“ ([2], 184).

Záver. Prirodzený jazyk sa neriadi diktovaným matematickým kalkulom noriem. Je skôr živým organizmom – „chameleónom“ prispôsobujúcim sa svojmu prostrediu v procese kultúrneho rozumenia, zasväcovania „začiatočníkov“ do zdieľaných životných foriem prostredníctvom jazykových hier a rečových a mimorečových aktov. Životné formy určujú charakteristické črty jazykových bytostí, ktoré „vystielajú“ náš jazykový „domov“

vzájomne zdieľaným porozumením. Zrozumiteľnosť bežného jazyka nie je charakterizovaná alebo určovaná („kontrolovaná“) striktnou logikou, ale skôr zdieľaným a nacvičovaným aplikovaním adekvátnej životnej formy v kontexte konkrétnych komunit a ich kultúr.

LITERATÚRA

- [1] CAVELL, S.: *Must We Mean What We Say?* New York: Cambridge University Press 1969.
- [2] CAVELL, S.: *The Claim of Reason*. New York: Oxford University Press 1979.
- [3] HAMMER, E.: *Stanley Cavell: Skepticism, Subjectivity, and the Ordinary*. Malden: Blackwell Publishers Ltd. 2002.
- [4] MATES, B.: On the Verification of Statements about Ordinary Language. In: Chappell V. C. (ed.): *Ordinary language. Essays in Philosophical Method*. Prentice Hall 1964, pp. 64 – 74.
- [5] WITTGENSTEIN, L.: *Filozofické skúmania*. Bratislava: Pravda 1979.
- [6] WITTGENSTEIN, L.: *O istote*. Bratislava: Kalligram 2006.

Mgr. Vincent Kekeli
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Šafárikovo nám. 6
818 01 Bratislava
SR
e-mail: vkekeli@gmail.com

Katedra filozofie FF MU
Arne Nováka 1
602 00 Brno
ČR